

ग्रामीण शिक्षण आणि सामाजिक परिवर्तन

प्रा. किशन काशिनाथ घोरे

समाजशास्त्र विभाग

लोकमान्य टिळक महाविद्यालय, वणी, जि. यवतमाळ

प्रस्तावना:

भारतीय ग्रामीण समाजाचा विकास होणे आवश्यक आहे. विकासाकरीता भारतीय ग्रामीण भागातील शैक्षणिक सुधारणा करणे आवश्यक आहे. " भारत हा खेड्याचा देश आहे. " असे महात्मा गांधीजी म्हणत असत. मागील ७५ वर्षांनंतर या परिस्थितीमध्ये फारसे परिवर्तन झालेले नाही. २०११ च्या जनगणना अहवालानुसार एकूण लोकसंख्येतील ६९.८% टक्के लोकसंख्या ही ग्रामीण भागात वास्तव्य करत आहे. भारतीय समाजात खेड्याची एकूण संख्या ६ लाख ४० हजार ८६७ आहे. २०११ च्या जनगणनेनुसार, भारतातील एकूण साक्षरतेचे प्रमाण ७४.०% व भारतात स्त्रीयांच्या साक्षरतेचे प्रमाण ६५.४६% व पुरुष ८२.१४% आहे. ग्रामीण भागातील स्त्री-पुरुष साक्षरतेचे प्रमाण हे स्त्री ६२.९३% पुरुष ७९.८६% आहे. २०११ च्या जनगणनेनुसार, महाराष्ट्रातील एकूण साक्षरतेचे प्रमाण ८२.९१% आहे. स्त्री-पुरुष साक्षरतेचे प्रमाण स्त्री ७५.४८% व पुरुष ८९.८२% आहे. ग्रामीण भागातील स्त्री-पुरुष साक्षरतेचे प्रमाण म्हणजे स्त्री ७२.१३% व पुरुष ८८.०८% आहे. " ग्रामीण खेड्यात राहणारा समूह म्हणजे ग्रामीण समूह होय. " कृषी अवस्थेत ग्रामीण पूर्वीपेक्षा अधिक प्रमाणात स्थिरता प्राप्त झाली. प्रथम खेडी नंतर नगर निर्माण झाले. " ऐतिहासिक दृष्टीने विचार केला तर भारताचा इतिहास म्हणजे ग्रामीण समाजाच्या सामाजिक उत्क्रांतीचा इतिहास होय. " भारतीय ग्रामीण समाजाला ५ हजार वर्षांचा प्रदीर्घ परंपरेचा इतिहास प्राप्त झालेला आहे.

ग्रामीण समाजाच्या विशेषता: या लोकसंख्येची घनता कमी, कृषी व्यवसायातला प्राधान्य, सामाजिक व आर्थिक गतिशीलतेचा अभाव, सामाजिक परिवर्तनाची गतीमंद, सामाजिक आर्थिक मागासलेलापणा, निसर्गावर अवलंबून असणे, व सामाजिक संबंधांमध्ये घनिष्टता असलेली दिसून येते. विशेषतः महाराष्ट्र राज्याचा विचार केला तर सत्य परिस्थिती दिसून येते. महाराष्ट्र राज्यात ७५ हजार ४६६ एवढ्या प्राथमिक शाळा आहेत. त्यापैकी ६५ हजार

३२४ मराठी माध्यमाच्या शाळा आहेत. तसेच १९ हजार ७६७ माध्यमिक शाळा आहेत. त्यापैकी १५ हजार ४६६ मराठी माध्यमाच्या शाळा आहेत. महाराष्ट्र राज्यातील एकूण शाळांचे मूल्यांकन करता मराठी माध्यमाच्या प्राथमिक शाळांचे प्रमाण एकूण शाळांच्या प्रमाणात ८७% व मराठी माध्यमाच्या माध्यमिक शाळांचे प्रमाण ७८% आहे. महाराष्ट्रात इंग्रजी माध्यमाच्या पाच हजार २१३ एवढ्या प्राथमिक, व २ हजार ५२८ इतक्या माध्यमिक शाळा आहेत. महाराष्ट्र सरकारने प्रारंभ केलेली श्रेणी पद्धत व सर्वाधिक गुणांचे प्रथम ५ विषय उत्तीर्ण "बेस्ट फाईव्ह " पद्धत मुलांना शिक्षण क्षेत्रात कुचकामी ठरू शकते असा साधारणतः अभ्यासकांचा मत आहे. इयत्ता आठवी पर्यंत विद्यालयांचा निकाल जवळपास १००% लागतो व यामुळेच सुरुवात होते. विद्यार्थी गळतीचे "सातत्य". विद्यार्थ्यांची गुणवत्ता वाढावी व अभ्यासाची आवड निर्माण व्हावी याकरीता शासनाने शिक्षण व्यवस्थेत आमूलाग्र परिवर्तन केले तर विद्यार्थी गळती रोखण्यासाठी काही प्रमाणात यशही प्राप्त केले आहे. प्राथमिक लिहता-वाचता येणारे विद्यार्थी या माध्यमातून घडतील यात शंका नाही. स्पर्धेच्या काळात काही विद्यार्थी इयत्ता नववीपर्यंत मातृभाषा मराठीही नीटशी लिहू व वाचू शकत नाहीत. हेच विद्यार्थी हिंदी, संस्कृत, इंग्रजीपासून कित्येक पटीने लांब राहतात. अत्याधुनिक काळातील संगणकाचे तर त्यांना गंधही नसतो प्राथमिक अंदाजानुसार शिक्षण क्षेत्रात होणारी सध्याची गळती इयत्ता नववी व दहावी याकाळातील जास्त असल्याचे दिसते. याची कारणे अनेक आहेत जसे की सततच्या स्थलांतरित वास्तव्यामुळे ऊसतोडणी कामगार, ग्रामीण भागातील थोड्याफार प्रमाणात नसलेली शैक्षणिक व्यवस्था, आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या कुटुंबातील जास्त अपत्यांची समस्या, बालकामगार अश्या अनेक कारणामुळे शिक्षण गळती प्रमाण वाढ होत आहे. सध्याची अधिकृत शिक्षण गळतीचे वार्षिक आकडेवारी व वास्तविकता यात फार मोठा फरक असण्याची भीती शिक्षण क्षेत्रातील अभ्यासकांना आहे. " बेस्ट

फाईव्ह " मुळे इयत्ता दहावीचे शाळांचे निकाल सरासरी ९० ते १००% लागतात. हे प्रमाण गेल्या दहा वर्षांपूर्वीच्या आकडेवारीपेक्षा अधिक आहे. याकडे फक्त नवीन पिढीची मुले खूपच हुशार आहे, म्हणून दुर्लक्ष करणे योग्य नाही.

भारतीय संविधानाच्या आर्टिकल २१ (अ) प्राथमिक शिक्षण घेणे मूलभूत अधिकार आहे. हा अधिकार भारतीय संविधानाने दिला आहे. पण प्रत्येकाला शिक्षण विषयक सुविधा मिळवून देणे, हे कल्याणकारी राज्याची महत्वाचे कार्य आहे. असूनही देशाच्या आर्थिक धोरणामध्ये शिक्षणावर खर्च राष्ट्राच्या एकूण उत्पन्नापैकी ०७% करावा हा आहे. पण तो आतापर्यंतच्या इतिहासात ०४% पण गेली नाही. त्यामुळे विशेषता ग्रामीण समाजाच्या विकासांमध्ये शिक्षणाची भूमिका फार महत्वाची आहे. प्रत्येकाला शिक्षण प्राप्त होणे त्यासोबत शैक्षणिक वातावरण आवश्यक आहे. ग्रामीण भागांमध्ये शैक्षणिक सुविधा सुविधांचा अभाव आपल्याला दिसून येतो. जोपर्यंत ग्रामीण समाजामध्ये शैक्षणिक गुणवत्तेमध्ये वाढ होणार नाही तोपर्यंत ग्रामीण समाजाचा सर्वांगीण विकास होऊ शकत नाही असा आपल्याला खेदाने म्हणावे लागेल.

व्याख्या

" शिक्षण हा मानवी जीवनाचा एक मूलभूत पैलू आहे. जो आपले भविष्य घडविण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतो, बाल्य अवस्थेपासून प्रौढ अवस्थेपर्यंत शिक्षण एक शक्तिशाली साधन म्हणून कार्य करते जे व्यक्तींना वैयक्तिक व सामाजिक विकासासाठी आवश्यक ज्ञान, कौशल्य आणि मूल्य प्राप्त करण्यास सक्षम करते.

" शिक्षण म्हणजे केवळ ज्ञान मिळवणे नाही, तर त्यात कौशल्य, मूल्य व दृष्टिकोन यांचा विकास देखील समाविष्ट आहे. जे आपले वर्तन आणि धारणांना आकार देतात." " सामान्य ज्ञान देणे किंवा प्राप्त करणे तर्क व निर्णयाची शक्ती विकसित करणे सामान्यतः पुरवण्यासाठी स्वतःला किंवा इतरांना बौद्धिकरित्या तयार करणे. ही क्रिया किंवा प्रक्रिया एखाद्या व्यवसायाप्रमाणे विशिष्ट ज्ञान किंवा कौशल्य प्रदान करण्याची किंवा संपादन करण्याची कृती किंवा प्रक्रिया होय.

जॉन एडम्स - " प्राचीन काळात शिक्षण दिधुवीय प्रक्रिया होती. यामध्ये विद्यार्थी व शिक्षक असतो. **एच.**

सी मोरिसन- " शिक्षण एक अंतरिक पारंपारिक

संबंध निर्माण करणारी क्रिया आहे, जिचा उद्देश दुसऱ्या व्यक्तीच्या वर्तनामध्ये परिवर्तन आणणारी प्रक्रिया आहे." शिक्षण ही औपचारिक सूचना किंवा प्रशिक्षण द्वारे ज्ञान कौशल्य बोलले आणि वृत्ती प्राप्त करण्याची प्रक्रिया आहे. यात एक शिक्षक किंवा शिक्षकाकडून शिकणाऱ्यांना बौद्धिक, भावनिक, सामाजिक व शरीरीकदृष्ट्या विकसित करण्यास मदत करण्यासाठी माहितीचे पद्धतशीर आणि हेतूपूर्वक प्रसार करणे समाविष्ट आहे. वैयक्तिक विकास गंभीर विचार, समस्या सोडवण्याची क्षमता आणि समाजासाठी सकारात्मक योगदान देण्याची क्षमता वाढून व्यक्ती समाजाने विश्वाला देण्याची शिक्षण महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते.

उद्देश

1. ग्रामीण समाजातील शैक्षणिक, सामाजिक व आर्थिक स्थिती अभ्यासणे.
2. ग्रामीण विद्यार्थ्यांचे शिक्षणात येणाऱ्या अडचणीचा अभ्यास करणे.
3. ग्रामीण निरक्षरतेच्या परिणामांचा अभ्यास करणे.

गृहीतके

1. ग्रामीण शैक्षणिक परिवर्तन समस्यांनी गंभीर स्वरूप धारण केले आहे.
2. ग्रामीण शिक्षण आणि सामाजिक परिवर्तन करणाऱ्या घटकांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत शोध निबंधाचा विषय ग्रामीण शिक्षणाने सामाजिक परिवर्तन हा अभ्यास विषय आहे. शोधनिबंधाचा उद्देश ग्रामीण शिक्षण आणि सामाजिक परिवर्तन हा विषय घेतला आहे. संशोधन निबंधसाठी वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक या दोन्ही अभ्यास पद्धतीचा उपयोग करण्यात आला आहे. शोधनिबंध हा प्रमुख ग्रंथ, पुस्तके, लेख, इंटरनेट यांचा उपयोग शोधनिबंधासाठी करण्यात आला आहे.

ग्रामीण भागातील शैक्षणिक समस्या

भारतातील ग्रामीण शिक्षणासमूह अनेक समस्या आहेत. ग्रामीण भागातील सर्व विद्यार्थ्यांना दर्जेदार शैक्षणिक सुविधा प्राप्त करून घ्यायच्या असतील तर, खालील समस्या जाणून घ्यावा लागतील.

१. पायाभूत सुविधांचा अभाव

भारतीय ग्रामीण भागातील बहुतांश शाळा मधील पायाभूत सुविधांचा अभाव दिसून आहे. शौचालयाचा अभाव, स्वच्छ पाणी, स्वच्छ वर्ग खोल्या ग्रामीण

भागातील सर्व शाळांमध्ये इंटरनेटची सुविधा नाही. विद्यार्थ्यांना ऑनलाइन शिक्षण संस्थांमध्ये प्रवेश करणे कठीण होते. अलीकडील काळातील साथीच्या आजारामुळे अशावेळी उर्वरित जगाशी त्यांचा संपर्क होत नाही. पुरेशा सुविधांच्या अभावामुळे मुलांचे शिक्षणाकडे अभ्यासाकडे लक्ष केंद्रित होत नाही.

२. पात्र शिक्षकांची कमतरता

ग्रामीण भागात शिक्षकांच्या कमतरतेला सामोरे जाऊन लागते. शिक्षकांना ग्रामीण भागातील शिकवण्यासाठी प्राप्त प्रशिक्षण दिले जात नाही. शिक्षकांची कमतरता आहेच पण शिक्षकांच्या कमतरतेपेक्षा शिक्षकाची नियुक्ती ही आणखी महत्त्वाची बाब आहे. याशिवाय कंत्राटी शिक्षकाची नियुक्ती व नियमित शिक्षक भरती बंद करणे. ही एक गंभीर बाब आहे. विशेषता देशाच्या ईशान्य कडील काही राज्यांमध्ये अप्रशिक्षित शिक्षक कर्मचार्यांची टक्केवारी अधिक असलेली आपला दिसून येते.

३. भाषेची समस्या

ग्रामीण भागात विद्यार्थी त्यांची स्थानिक भाषा बोलतात. शिक्षणाच्या प्रमाण भाषेपेक्षा वेगळी असते, या भाषिक समस्येमुळे मुलांना शिकणे आणि समजणे ही बाब कठीण होते. शिक्षणाविषयीचा उत्साह कमी होतो. शाळेमध्ये उपस्थितीचे प्रमाण कमी होते. गळतीचे प्रमाण हे वाढत जाते. महाराष्ट्रातील ग्रामीण भागात भाषेशी संबंधित विविध प्रकारच्या समस्या आहेत. स्थानिक भाषांमधील दर्जेदार शिक्षणाचा अभाव ही मुख्य समस्या आहे. ग्रामीण भागात अशा शाळा आहेत जिथे शिक्षणाचे माध्यम विद्यार्थ्यांची मातृभाषा असत नाही, ज्यामुळे त्यांच्या शिकण्यात व समजण्यात अडथळा येतो. ग्रामीण समुदायांमध्ये स्थानिक भाषा व बोलींचे जतन आणि संवर्धन करण्यासाठी संसाधने समर्थनाची कमतरता आहे. यामुळे तरुण पिढीतील सांस्कृतिक वारसा पुढे ओळख नष्ट होण्याच्या मार्गावर आहे

४. सामाजिक आर्थिक घटक

ग्रामीण भागातील विद्यार्थी दारिद्र्याच्या पार्श्वभूमीतून आलेले आहेत. विद्यार्थ्यांच्या कुटुंबांना गणवेश, पाठ्यपुस्तके व वाहतूक यासाठी शैक्षणिक खर्च परवडत नाही. शाळेत विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासाकडे लक्ष राहत नाही. आई - वडील दारिद्र्याच्या परिस्थितीमुळे मुलांना शाळेत न पाठवता त्यांना घरातील व शेतीतील कामे इतर कामांना करायला लावतात व आपल्याला मदत म्हणून कवळ्या वयातच त्यांना काम करावं लागतं. दारिद्र्याच्या

परिस्थितीमुळे विशेषतः ग्रामीण भागातील विद्यार्थी हे शिक्षण घेऊ शकत नाही. अलीकडच्या काळात हे गळतीचे प्रमाण वाढलेले आहे. गरीबी, बालमजुरी अल्पविराम व शिक्षणाविषयी जागृतीचा अभाव, या कारणामुळे ग्रामीण भागात शाळेतील गळतीचे प्रमाण वाढत आहे. मुलांच्या शिक्षणासाठी खर्च करण्यापेक्षा सध्या आर्थिक गरजांना अधिक महत्त्व ग्रामीण पालक देत असतात. ग्रामीण साक्षरतेचे प्रमाण कमी होत आहे.

६. लैंगिक असमानता

ग्रामीण भागातील स्त्री पुरुष शिक्षणामध्ये अनेक असमानता कायम आहे. कारण मुली या मुलांच्या तुलनेत शिक्षणात प्रवेश करण्यासाठी अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागते. ग्रामीण शिक्षणातील लैंगिक असमानता ही एक महत्त्वाची समस्या आहे. जी विशेषतः मुलींच्या शिक्षणाच्या प्रवेशावर आणि गुणवत्तेवर परिणाम करते. अनेक ग्रामीण भागात, सांस्कृतिक नियम आणि पारंपारिक समजूती अनेकदा मुलींपेक्षा मुलांच्या शिक्षणाला प्राधान्य देतात, ज्यामुळे नावनोंदणी, धारणा आणि पूर्ण होण्याच्या दरांमध्ये असमानता निर्माण होते. ग्रामीण शिक्षणातील लैंगिक असमानता अनेक समस्या आहेत जस्या की, शाळांमध्ये मर्यादित प्रवेश: ग्रामीण भागातील मुलींना लांबचे अंतर, वाहतुकीचा अभाव, सुरक्षिततेची चिंता आणि घरगुती जबाबदारींमुळे शाळांमध्ये मर्यादित प्रवेश संख्या आहे. मुलांच्या तुलनेत मुलींसाठी कमी नोंदणी दर असलेला दिसून येतो. लवकर विवाह व बालमजुरी यामुळे ग्रामीण भागातील मुलींचे लहान वयात लग्न होत असल्याने घरातील कामे आणि शेतीच्या कामात यांचे प्रमाण अधिक आहे, ज्यामुळे त्यांचे शिक्षण व्यत्यय येतो. उच्च गळतीचे प्रमाण वाढलेले आहे. ग्रामीण शाळांमध्ये महिला शिक्षकांची कमतरता देखील शिक्षणातील लैंगिक असमानतेस कारणीभूत आहे. महिला शिक्षिका मुलींसाठी आदर्श म्हणून काम करतात. त्यांच्यासाठी आश्वासक शिक्षण वातावरण तयार करण्यात मदत करू शकतो. लैंगिक छळ व भेदभावासह लिंग-आधारित हिंसा, मुलींना शाळेत जाण्यापासून किंवा त्यांच्या शिक्षणात पूर्णपणे सहभागी होण्यापासून देखील प्रतिबंधित करतात.

भारतीय समाजातील शैक्षणिक परिवर्तन

भारतीय समाजातील शैक्षणिक परिवर्तन हे एक महत्त्वपूर्ण आणि व्यापक विषय आहे, जो भारतीय समाजाच्या विकासात एक प्रमुख भूमिका बजावतो.

शैक्षणिक परिवर्तनामुळे ज्ञान, कौशल्ये आणि सामाजिक समावेश यामध्ये सुधारणा होत आहे. भारतात शैक्षणिक प्रणालीचा इतिहास प्राचीन काळापासून सुरू झाला, जिथे गुरुकुल प्रणालीने शिक्षणाचा प्रारंभ केला. ब्रिटिश राजवटीच्या काळात आधुनिक शिक्षण प्रणालीची सुरुवात झाली, ज्यामुळे इंग्रजी माध्यमातून शिक्षण घेण्याची संधी मिळाली. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेचे स्तरीकरण प्राथमिक शिक्षण: सर्वांसाठी प्राथमिक शिक्षणाची उपलब्धता सुनिश्चित करणे आवश्यक आहे. सरकारी योजना जसे ' सर्व शिक्षा अभियान ' यामुळे प्राथमिक शिक्षणाचा स्तर वाढला आहे. उच्च शिक्षण: महाविद्यालये, विद्यापीठे आणि व्यावसायिक शिक्षण संस्थांचे प्रमाण वाढले आहे, ज्यामुळे उच्च शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध झाल्या आहेत. शिक्षणाची गुणवत्ता अभ्यासक्रमामध्ये सुधारणा करून विद्यार्थ्यांना आधुनिक तंत्रज्ञान आणि कौशल्ये शिकवली जात आहेत. शिक्षकांच्या प्रशिक्षणावर अधिक लक्ष देण्यात आले आहे, ज्यामुळे ते नवीन शिक्षण पद्धतींचा वापर करू शकतात. सामाजिक संस्थांचा समावेश महिलांचे शिक्षण महिलांच्या शिक्षणावर विशेष लक्ष देण्यात येत आहे, जेणेकरून त्यांना समान संधी मिळतील. आदिवासी आणि मागासवर्गीय समुदायांचे विशेष योजनांद्वारे या समुदायांसाठी शिक्षणाची उपलब्धता वाढवली जात आहे. तंत्रज्ञानाचा वापर डिजिटल शिक्षण ऑनलाइन शिक्षण प्लॅटफॉर्म, ई-लर्निंग आणि मोबाइल ॲप्सद्वारे शिक्षणाची गुणवत्ता वाढवली जात आहे.

स्मार्ट क्लासरूम: आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून शाळांमध्ये स्मार्ट क्लासरूमची स्थापना केली जात आहे. समाजातील जागरूकता शिक्षणाचे महत्त्व: समाजातील लोकांना शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देण्यासाठी विविध जागरूकता कार्यक्रम आयोजित केले जातात. स्थानिक समुदायांचा सहभाग वाढवून शैक्षणिक संस्थांची गुणवत्ता सुधारण्यावर लक्ष केंद्रित केले जाते. भारतीय समाजातील शैक्षणिक परिवर्तन हे एक सतत चालू असलेला प्रक्रिया आहे, ज्यामध्ये अनेक आव्हाने आणि संधी आहेत. यामध्ये सर्व स्तरांवर शिक्षणाची उपलब्धता, गुणवत्ता, सामाजिक समावेश आणि तंत्रज्ञानाचा वापर यांचा समावेश आहे. या सर्व घटकांच्या समन्वयाने भारतीय समाजाच्या विकासात महत्त्वपूर्ण योगदान दिले जाईल.

उपाय योजना

१. मध्यान भोजन योजना (१९९५)

या योजनेची सुरुवात 1995 या झाली या योजनेच्या माध्यमातून मोफत भोजन मध्यांतर मध्ये जेवण आर्थिक व सामाजिक मागासलेल्या विद्यार्थ्यांना या योजनेचा उद्देश होता. शाळेमध्ये प्रवेश संख्या वाढावी व उपस्थितीचे प्रमाण सुद्धा वाढावे प्रामुख्याने ही योजना ग्रामीण भागात राबवली जाते.

२. सर्व शिक्षा अभियान (२००१)

०६ ते १४ वर्षापर्यंतच्या मुला मुलींना मोफत शिक्षण देणे. प्रवेश देणे शैक्षणिक दर्जाचा विकास व्हावा या उद्देशाने ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांच्या शाळेमध्ये प्रवेश संख्या वाढवणे. त्यांचा शैक्षणिक दर्जा उंचावणे या उद्देशाने सर्व शिक्षा अभियानाची योजना राबवण्यात आली.

३. प्राथमिक स्तरावरील मुलीसाठी शिक्षणाचा राष्ट्रीय कार्यक्रम (२००८)

४. राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियान (२००९)

ही योजना २००९ मध्ये अमलात आली या योजनेचा उद्देश होता. प्रवेश संख्येत सुधारणा व्हावी. शाळा व समाजातील लोकांना जास्तीत जास्त संसाधने व सहाय्यता प्रदान करून ग्रामीण भागातील मुलींना शाळेमध्ये टिकून ठेवणे, या उद्देशाने या योजनेची अंमलबजावणी करण्यात आली.

याव्यतिरिक्तही काही उपाययोजना ग्रामीण शैक्षणिक समस्या सोडविण्यासाठी करण्यात येऊ शकतात.

१. पायाभूत सुविधांमध्ये वाढ:

ग्रामीण शाळांमध्ये शिक्षणासाठी पोषक वातावरण तयार करण्यासाठी पुरेशा सुविधा, वर्गखोल्या, ग्रंथालये आणि तंत्रज्ञान सुविधा उपलब्ध करून देण्यात याव्यात.

२. शिक्षकांना प्रशिक्षण :

ग्रामीण भागातील शिक्षकांना त्यांची कौशल्ये आणि ज्ञान वाढविण्यासाठी प्रशिक्षण आणि समर्थन प्रदान करणे, तसेच पात्र शिक्षकांना आकर्षित करण्यासाठी आणि त्यांना टिकवून ठेवण्यासाठी प्रोत्साहन देणे आवश्यक आहे.

३. तंत्रज्ञानाच्या सुविधेमध्ये वाढ:

ऑनलाइन शिक्षण, संशोधन आणि संवाद सुलभ करण्यासाठी ग्रामीण शाळांमध्ये तंत्रज्ञान आणि इंटरनेट कनेक्टिव्हिटीचा विस्तार करणे आवश्यक आहे.

४. सामुदायिक सहभाग:

विद्यार्थी आणि शाळांसाठी एक सहाय्यक नेटवर्क तयार करण्यासाठी शिक्षण प्रक्रियेत पालक, समुदाय, सदस्य व स्थानिक नेत्यांनी सहभागी व्हावे.

5. अभ्यासक्रम :

स्थानिक संस्कृती, परंपरा आणि व्यावहारिक कौशल्ये यांचा समावेश करून ग्रामीण विद्यार्थ्यांच्या गरजा आणि आवडींशी सुसंगत असा अभ्यासक्रम विकसित करणे आवश्यक आहे.

6. शिष्यवृत्ती आणि अनुदान कार्यक्रम:

उच्च शिक्षण आणि व्यावसायिक प्रशिक्षण प्रवेश सुनिश्चित करण्यासाठी ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती, अनुदान देण्यात यावे.

7. सामूहिक जबाबदारी:

संयुक्त उपक्रम व निधीद्वारे ग्रामीण शिक्षण सुधारण्यासाठी सहकार्य करण्यासाठी सरकारी संस्था, नानफा ना तोटा संस्था व खाजगी क्षेत्रातील कंपन्या यांच्यात भागीदारी वाढवणे गरजेचे आहे.

8. देखरेख आणि मूल्यमापन:

ग्रामीण भागात शैक्षणिक कार्यक्रमांच्या परिणामकारकतेचे परीक्षण व मूल्यमापन करण्यासाठी सुधारणेसाठी क्षेत्रे ओळखण्यासाठी आणि प्रगती मोजण्यासाठी प्रणाली स्थापित करणे आवश्यक आहे. प्रमुख बाबींना प्राधान्य द्यावे आणि केंद्रित रणनीती अंमलात आणून, ग्रामीण शिक्षणाची गुणवत्ता वाढवणे. कमी सुविधा असलेल्या समुदायातील विद्यार्थ्यांसाठी अधिक संधी निर्माण करणे शक्य आहे.

निष्कर्ष

भारतीय समाजातील शैक्षणिक परिवर्तन हे एक सतत चालू असलेला प्रक्रिया आहे, ज्यामध्ये अनेक आव्हाने आणि संधी आहेत. यामध्ये सर्व स्तरांवर शैक्षणिक सुविधांची उपलब्धता, गुणवत्ता, सामाजिक समावेश आणि तंत्रज्ञानाचा वापर यांचा समावेश आहे. या सर्व घटकांच्या समन्वयाने भारतीय समाजाच्या विकासात महत्त्वपूर्ण

योगदान दिले जात आहे. या प्रमुख बाबींना प्राधान्य द्यावे आणि केंद्रित रणनीती अंमलात आणून, ग्रामीण शिक्षणाची गुणवत्ता वाढवणे. कमी सुविधा असलेल्या समुदायातील विद्यार्थ्यांसाठी अधिक संधी निर्माण करणे आवश्यक आहे. शिक्षणाची गुणवत्ता अभ्यासक्रमामध्ये सुधारणा करून विद्यार्थ्यांना आधुनिक तंत्रज्ञान व कौशल्ये शिकवली जात आहेत. शिक्षकांच्या प्रशिक्षणावर अधिक लक्ष देण्यात यावे, ज्यामुळे ते नवीन शिक्षण पद्धतींचा उपयोग करू शकतील. सामाजिक संस्थांचा समावेश महिलांचे शिक्षण महिलांच्या शिक्षणावर विशेष लक्ष देण्यात यावे, जेणेकरून त्यांना समान संधी प्राप्त होतील. आदिवासी आणि मागासवर्गीय समुदायांचे विशेष योजनांद्वारे या समुदायांसाठी शिक्षणाची उपलब्धता वाढवली जावी. तंत्रज्ञानाचा वापर डिजिटल शिक्षण ऑनलाइन शिक्षण प्लॅटफॉर्म, ई-लर्निंग आणि मोबाइल ॲप्सद्वारे शिक्षणाची गुणवत्ता वाढविण्याकरिता अधिक भर देण्यात यावा.

स्मार्ट क्लासरूम: आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून शाळांमध्ये स्मार्ट क्लासरूमची स्थापना केली जात आहे. समाजातील जागरूकता शिक्षणाचे महत्त्व: समाजातील लोकांना शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देण्यासाठी विविध जागरूकता कार्यक्रम आयोजित केले जावे. स्थानिक समुदायांचा सहभाग वाढवून शैक्षणिक संस्थांची गुणवत्ता सुधारण्यावर लक्ष केंद्रित करणे आवश्यक आहे.

संदर्भ

- ✦ भारतीय समाज आव्हाने आणि समस्या: रा.ज.लोटे, पिंपळापुरे प्रकाशन अँड पब्लिशर्स नागपूर.
- ✦ भारतीय समाज: राम आहुजा, रावत पब्लिकेशन, जयपूर
- ✦ आधुनिक भारतातील सामाजिक समस्या: डॉ. दिलीप खैरनार, चिन्मय प्रकाशन, औरंगाबाद
- ✦ इंटरनेट
- ✦ वर्तमानपत्र